

8. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) / Селіванова О. О. – К. – Черкаси : Брама, 2004.
9. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Селіванова О. О. – Полтава, 2006.
10. Энциклопедия. Символы, знаки, эмблемы. – М., 2005.
11. Эпштейн М. Н. Природа, мир, тайник Вселенной... / Эпштейн М. Н. – М., 1990.
12. Этимологический словарь русского языка / сост. Г. П. Цыганенко. – К. : Радянська школа, 1989. – 511 с.
13. Langacker R. Foundations of Cognitive Grammar. – Vol. 1: Theoretical Prerequisites. – Standford: Standford Univ. Press, 1991. – 573 p.
14. Lipka L. An Outline of English Lexicology. – Tubingen, 1990. – 122 p.

Источники иллюстративного материала

1. Ахматова А. А. Лирика / Ахматова А. А. – М., 1989.
2. Бальмонт К. Д. Стихотворения / Бальмонт К. Д. – М., 1990.
3. Блок А. А. Стихотворения. Поэмы / Блок А. А. – М., 1989.
4. Васильев П. Стихотворения / Васильев П. – М., 1975.
5. Волошин М. Коктебельские берега / Волошин М. – Симферополь, 1990.
6. Есенин С. А. Собранные сочинения : в 6 т. / Есенин С. А. – М., 1977– Т. 1, 4: Стихотворения. – 1977.
7. Набоков В. В. Лирика / Набоков В. В. – Минск, 2000.
8. Пастернак Б. Стихотворения и поэмы / Пастернак Б. – Ашхабад, 1987.

Одержано редакцією 19.04.2008

Прийнято до друку 17.11.2008

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ **І МЕТОДИКА НАВЧАННЯ МОВИ**

УДК 801.73:801.82'111

Л. П. Рудакова

ТРУДНОЩІ РОЗУМІННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРИ ЧИТАННІ ОРИГІНАЛЬНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті встановлено типологію труднощів, які впливають на розуміння соціокультурної інформації під час читання англомовної художньої літератури; проаналізовано об'єктивні та суб'єктивні труднощі розуміння соціокультурної інформації в автентичному художньому тексті.

Ключові слова: соціокультурна інформація, методична інтерпретація, суб'єктивні труднощі, об'єктивні труднощі.

В статье установлена типология трудностей, влияющих на понимание социокультурной информации при чтении англоязычной художественной литературы, проанализированы субъективные и объективные трудности понимания социокультурной информации в аутентичном художественном тексте.

Ключевые слова: социокультурная информация, методическая интерпретация, субъективные трудности, объективные трудности.

The article focuses on the analysis of typical difficulties of understanding socio-cultural information while reading authentic literature in English. In particular, it deals with the subjective and objective difficulties.

Key words: *socio-cultural information, methodical analysis of difficulties, subjective difficulties, objective difficulties.*

Розробка ефективної методики навчання будь-якого іншомовного явища можлива за наявності певних передумов: лінгвістичних, психологічних і методичних. Лінгвосоціокультурні передумови навчання розуміння соціокультурної інформації пов'язані з її упорядкуванням, тобто класифікацією; психологічні та психолінгвістичні передумови передбачають урахування особливостей процесу розуміння соціокультурної інформації при читанні художньої літератури; методичні – готують підстави для розробки раціональної системи вправ для організації ефективного навчання.

Цілком очевидно, що створення раціональної системи вправ для навчання розуміння соціокультурної інформації при читанні художньої літератури можливе за умови ефективного відбору, розподілу й організації навчального матеріалу. Раціональний розподіл матеріалу за етапами та його певна послідовність при навчанні є завжди актуальними, мають велике практичне значення і залежать від оцінки труднощів засвоєння, інакше кажучи, від **методичної інтерпретації** [5, с. 92].

Інтерпретація соціокультурної інформації передбачає *ранжування* останньої з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних факторів. Слідом за Л.П. Смеляковою [11, 25–28], до *об'єктивних* труднощів нами віднесено абсолютну, незмінну характеристику соціокультурної інформації, що не залежить від особистості, яка її сприймає. *Суб'єктивні* труднощі засвоєння є релевантними для конкретної мовної особистості з її неповторним лексиконом, тільки їй притаманним тезаурусом та вельми особистісним ставленням до того, що вивчається.

У нашій статті під *ранжуванням* соціокультурної інформації, за аналогією з методичною типологією навчального матеріалу як такого [4, с. 197; 5, с. 168], ми розуміємо розподіл одиниць, що вивчаються, за типами (групами) з точки зору труднощів, які вони викликають у процесі сприйняття, розуміння й запам'ятовування, і послідовності дій, спрямованих на зняття труднощів розуміння соціокультурної інформації під час читання художньої літератури.

Сучасна методика не має повного опису труднощів, які виникають при навчанні розуміння соціокультурної інформації та формуванні фонових знань студентів про країну, мова якої вивчається. Проте деякі з питань упорядкування національно-культурних об'єктів у художньому тексті розглядалися такими дослідниками, як Г. О. Антипов, О. А. Донських, І. Ю. Марковіна, Ю. О. Сорокін, Є. М. Верещагін, В. Г. Костомаров, Н. В. Кулібіна, Л. П. Смелякова, Г. Д. Томахін, R. Lado.

У зв'язку з тим, що в художній літературі як словесному мистецтві соціокультурна інформація, передусім, є вираженою словами, вважаємо за доцільне скористатися запропонованими Й. М. Берманом [1] трьома критеріями типології труднощів засвоєння лексичного матеріалу та екстраполювати їх на встановлення ієрархії труднощів розуміння соціокультурної інформації під час читання художньої літератури, розуміючи всю відносність такого екстраполювання. Отже, стосовно аналізу об'єктивних труднощів розуміння такої інформації під час читання художньої літератури слід взяти до уваги: 1) її особливості як навчального матеріалу; 2) характер розуміння соціокультурної інформації в залежності від текстового оточення; 3) її взаємодію в рідній та іншомовній культурах.

Метою нашої статті є аналіз особливостей соціокультурної інформації як навчального матеріалу. За аналогією із загальним терміном „інформація,” ми використовуємо поняття „соціокультурна інформація” для позначення мовних (лінгвістичних) та позамовних (екстралінгвістичних, культурологічних) фактів, які слід тлумачити як знання про іншомовну культуру, відомості про країну, мова якої вивчається, які підлягають засвоєнню, збереженню та подальшому використанню за умов інтеркомунікації.

Соціокультурна інформація може бути *лінгвістичною* (мовною) та *екстралінгвістичною* (концептуальною). Це робить її ранжування за ступенями **об'єктивних труднощів** розуміння вельми складною проблемою.

Слідом за Л. П. Смеляковою [11], ми стверджуємо, що лінгвістична соціокультурна інформація має матеріальну основу з притаманними їй об'єктивними характеристиками і піддається якісному аналізу та кількісному вираженню. Трудність складається з певних компонентів і є *адитивною* (сумарною). Соціокультурна інформація, в якій відбито способи сприйняття та відображення дійсності, ціннісні орієнтири та норми й правила поведінки певної лінгвокультурної спільноти, має властивості, котрі не піддаються ані точним розрахункам, ані формалізації. Трудність сприйняття такої соціокультурної інформації віднесено до *неадитивної* об'єктивної трудності.

Адитивну, або сумарну трудність розуміння соціокультурної інформації, ми виводимо за Г. Д. Томахіним [12] через набір так званих пар-опозицій. Ці опозиції стосуються національно-специфічних реалій як таких (реалія-предмет) та засобів їхнього мовного вираження (реалія-слово). Отже, соціокультурна інформація реалізується в: [10, 67–72]

1) денотативних або конотативних реаліях (де денотативні реалії позначають речі й явища, які не мають відповідностей в зіставлюваній культурі та аналогічного лексичного значення в рідній мові, а під конотативними реаліями, за аналогією з конотативними лексичними одиницями, ми розуміємо ті речі й реалії, що відрізняються від аналогічних у зіставлюваній культурі своїм культурологічним фоном і мають особливі додаткові значення, що виникають шляхом культурно-історичних асоціацій тільки в конкретній культурі, наприклад:

Boswash, canoe, jeans, skunk – Big Apple, brain factories, Gold Rush, melting pot;

2) конкретних реаліях або абстрактних поняттях, як-то:

nickel, dime, opossum, redwood – melting pot, American dream, Jazz Age, five o'clock tea;

3) відомих або невідомих / маловідомих реаліях, а саме:

cowboy, dollar, hot dog, prairie – the Pencil, smore, yuppies, Cal Tech;

4) загальнолюдських (та регіональних) – національно-специфічних реаліях, тобто:

clothes – jeans, various foods – marshmallow, mountains – the Rockies, rivers – the Niagara, institutions – Columbia, the Met, Pencey Prep.

Соціокультурна інформація може бути вираженою різними способами та мовними засобами експліцитно та імпліцитно [10]:

1) безеквівалентною та конотативною / фоновною лексикою:

banjo, canoe, jeans, New York, Washington і Big Apple, blue collars, pink collars, chat-line, Honest Abe, Ivy League, Radio City;

2) словами та словосполученнями:

Jazz і to be fond of jazz;

3) повними формами слів і частковими скороченнями та аббревіатурами:

condominium – condo, District of Columbia – D.C., scientific fiction – sci-fi, University of Pennsylvania – U Pen;

4) вільними словосполученнями та сталими виразами (фразеологізмами, афоризмами, алюзіями, мовленнєвими кліше):

to be fond of jazz – to jazz somebody up, Jazz Age; In God We Trust; How'dy?;

5) мовними одиницями, що належать до різних мовних рівнів (лексичного, граматичного, орфографічного, фонетичного, стилістичного тощо):

flat – apartment, milliard – billion, teaching staff – faculty;

got, proved (Br.E.) – gotten, proven (Am.E.); gray, honor, pajamas (Am.E.); whatchamacallit, Gut evening, dear colics;

6) власними та загальними назвами:

Margaret Thatcher, the Beatles, Frank Sinatra, Muhammed Ali; Washington, D.C., Wimbledon, the Wild West; Pearl Harbor, Iron Lady, the Voice, the Glove;

7) мовними одиницями, які співпадають або не співпадають за обсягом значень у рідній та виучуваній мовах:

table – Knights of the Round Table.

Сутність такої кількісної характеристики, яка базується на зазначених якісних ознаках, полягає в тому, що заміна в наборі однієї з ознак на протилежну збільшує адитивну трудність розуміння соціокультурної інформації. Ми приєднуємось до думки О. Педанової [9] стосовно того, що заміна конкретної реалії на абстрактну, відомої на невідому або маловідому, заміна реалії, обсяг значень якої співпадає в рідній та виучуваній мовах і культурах, на реалію, обсяг значень якої не співпадає, дає різницю в один рівень адитивної об'єктивної трудності розуміння соціокультурної інформації.

Дані про адитивну об'єктивну трудність розуміння соціокультурної інформації слід враховувати при організації та плануванні навчального процесу, щоб послідовно з нею знайомити студентів. Так, вважаємо за доцільне спочатку знайомити студентів з конкретними та денотативними реаліями, тими, що повністю співпадають або абсолютно не співпадають за обсягом значень у рідній та іноземній мовах і культурах, а вже потім – з абстрактними, конотативними і тими, що лише частково співпадають за обсягом значень.

Значно утруднюють розуміння соціокультурної інформації умови її засвоєння, тобто сам художній текст, у процесі читання якого відбувається її розпізнавання та розуміння. Ця інформація міститься в усіх компонентах і категоріях художнього тексту на мовному, сюжетно-композиційному й ідейно-смысловому рівнях. Виходячи з цього, ієрархія адитивної і тим більше неадитивної об'єктивної трудності сприймання художнього тексту, розроблена Л. П. Смеляковою [11], може бути правомірно застосована для встановлення ієрархії об'єктивної трудності розуміння соціокультурної інформації, яка міститься в художньому тексті. Це означає, що можливості виявлення об'єктивної трудності її розуміння і тим більше її кількісного вираження значно зменшуються при переході від соціокультурної інформації, що знаходиться в поверхневій структурі на мовному рівні, до її введення в мовленнєве оформлення (сюжетно-композиційний рівень) і майже зникають при оцінці соціокультурної інформації, зафіксованої у глибинній (семантико-концептуальній) структурі ідейно-смыслового рівня. Таким чином, при оцінюванні об'єктивних труднощів розуміння соціокультурної інформації, яка міститься в компонентах мовленнєвого оформлення та предметного змісту і в усіх без винятку компонентах семантики, йтиметься лише про *неадитивну* об'єктивну трудність.

Отже, до *неадитивної* об'єктивної трудності розуміння інформації, що аналізується, слід віднести:

– включення соціокультурної інформації в мовлення персонажів для прямої і непрямой вказівки на їхні *постійні* (статус, освітній рівень, професійну приналежність) та *змінні* (пасажир, покупець, пацієнт тощо) соціальні ролі;

– включення соціокультурної інформації до *топікальних* „схемат”–ланцюжків семантичного поля художнього тексту, які при кількісному накопиченні топікальних (тематичних) лексичних одиниць набувають певного соціокультурного змісту. Наприклад, в оповіданні С. Фіцджеральда „Льодяний палац” відбувається паралельне накопичення тематичної лексики, за допомогою якої описано спеку півдня США та зимовий холод півночі у штатах Нової Англії. Цей факт допомагає уважному читачу зрозуміти, що в Америці існують протиріччя не лише між різними расами (загальновідомий факт), але й між жителями півдня і півночі (маловідомий факт);

– включення такої інформації до *теми, ідеї, авторської модальності, системи образів* або до *сильних позицій* тексту: *епіграфа, заголовка, кульмінації, початку та кінця* художнього тексту, а також до *хронотопа* твору;

– вираження Космосу та Логосу країни, мова якої вивчається, в художньому тексті *імпліцитно*, через стилістичні тропи та фігури мовлення [10]. Неадитивна об'єктивна трудність розуміння соціокультурної інформації значно зростає при переході „прозорих” імплікатів – явних і зрозумілих для іншомовного читача – до інших розрядів, які викликають об'єктивні труднощі розуміння. Так, виділені Г. Г. Молчановою чотири ступені імплікування смислу в художньому тексті, прямо пропорційно відбиваються на об'єктивних труднощах розуміння соціокультурної інформації: затерті, локальні, глибинні та „темні” імплікати [6, с. 98–101].

Дані про неадитивну об'єктивну трудність розуміння соціокультурної інформації слід брати до уваги при організації роботи з художнім текстом для ефективного навчання розуміння експліцитної й імпліцитної інформації, а також для вдосконалення вмінь читання як виду мовленнєвої діяльності. Студентів слід орієнтувати на розуміння імпліцитної соціокультурної інформації, яка міститься в семантико-концептуальній структурі на ідейно-смысловому та сюжетно-композиційному рівнях, її сприйняття в різних категоріях і компонентах і на фрагментарному, і на рівні художнього твору в цілому. У зв'язку з цим, розробляючи систему вправ, доцільно враховувати адитивну й неадитивну об'єктивні труднощі.

З новою соціокультурною інформацією бажано знайомити студентів як у контексті, так і ізольовано (поза художнім твором), оскільки її конкретне контекстуальне значення не завжди є основним номінативним значенням. Оптимальним способом семантизації слід визнати безперекладну семантизацію, бо саме вона „розвиває мовну здогадку, збільшує кількість часу для практики в мовленні, створює умови для запам'ятовування і підсилює асоціативні зв'язки” [4, с. 207]. Крім того, велика кількість національно-специфічних реалій не має аналогів у рідній мові та рідній культурі студентів.

Суб'єктивна трудність розуміння соціокультурної інформації, на відміну від об'єктивної, – відносна, змінна характеристика, що є релевантною для кожного конкретного читача, його інтелектуального розвитку, рівня художньої культури та життєвого досвіду. Її розуміння та формування фонових знань під час читання художньої літератури можна вважати „можливістю нарощувати обсяг тезаурусу читача”, „добудовувати тезаурус читача до тезаурусу письменника”, як носія іншої національної картини світу, тобто іншомовної культури [2]. Оскільки при навчанні іноземної мови студент – це вторинна мовна особистість, для визначення значущості різних видів труднощів розуміння соціокультурної інформації необхідно враховувати всі рівні мовної особистості: прагматикон, тезаурус і лексикон [3].

У лінгводидактиці встановлено ієрархію суб'єктивних труднощів сприймання іншомовного художнього тексту, яку можна віднести й до труднощів розуміння соціокультурної інформації під час читання художнього тексту. За аналогією з цією ієрархією, мотивація розуміння такої інформації – **прагматикон** – виражена в позитивному, емоційно зацікавленому до неї ставленні, до її „вичитування” з художнього тексту, що не може не впливати позитивно на її розуміння та формування фонових знань про країну, мова якої вивчається.

Друге місце в ієрархії суб'єктивних труднощів відведено лінгво-когнітивному рівню, зумовленому розбіжностями в **тезаурусах** письменника і читача, володінні ними національною картиною світу. Третє місце займають труднощі мовного порядку – **лексикон**. Така ієрархія суб'єктивних труднощів будується на тому, що художня література, передусім, є об'єктом естетичного задоволення, залучення до культури країни, мова якої вивчається, а вже потім – ілюстрацією використання іншомовних слів та словосполучень, засобом збагачення лексикону читача [10; 11; 13, 9; 14, 19–45].

Усе вищезазначене акцентує увагу на необхідності проведення серйозної **дотекстової** (передтекстової) роботи, в ході якої у студентів слід виховати стійкий інтерес до іншомовної культури, бажання, потребу, звичку постійно поповнювати знання про іншомовну культуру, в тому числі й під час читання художньої літератури, яка є найбагатшим джерелом соціокультурної інформації. На цьому етапі також важливо закласти фундамент фонових знань про іншомовну культуру для подальшого адекватного розуміння не лише окремих соціокультурних реалій та їх функціональної ролі в тексті, а й для розуміння всього художнього твору в цілому, відображених у ньому стереотипів світорозуміння народу, мова якого вивчається. Саме бажання читати (мотив – прагматикон) та наявність фонових знань (володіння національною картиною світу – тезаурус) зможуть наблизити умови читання художньої літератури іншомовним читачем до умов читання носієм мови. Лише таке читання може призвести до катарсису – естетичної насолоди.

Таким чином, у статті встановлено типологію труднощів, які впливають на розуміння соціокультурної інформації під час читання англомовної художньої літератури; конкретно проаналізовано об'єктивні та суб'єктивні труднощі розуміння такої інформації в художньому тексті. Володіння знаннями про труднощі, з якими зустрінуться студенти, читаючи оригінальні художні твори, дозволить викладачу добирати відповідні тексти і завдання, які допоможуть студентам адекватно сприймати і краще запам'ятовувати соціокультурну інформацію під час читання іншомовної художньої літератури.

Проте, на засвоєння інформації про країну, мова якої вивчається, при читанні впливають також характер її розуміння в залежності від текстового оточення та взаємодія соціокультурної інформації в рідній та іншомовній культурах. Цим питанням будуть присвячені наші подальші публікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берман И. М. Методика обучения английскому языку в неязыковых вузах / Берман И. М. – М. : Высшая школа, 1970.– 230 с.
2. Добровольская Л. В. Методика обучения чтению литературы по специальности на основе серии градуированных по трудности текстов (неязыковой вуз, английский язык): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 „Теорія та методика навчання: германські мови“ / Л. В. Добровольская. – К., 1992. – 24, [1] с.
3. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Караулов Ю. Н. – М. : Наука, 1987. – 262 с.
4. Методика обучения иностранным языкам в средней школе : [учебник] / Гез Н. И., Ляховицкий М. В., Миролюбов А. А. и др. – М. : Высшая школа, 1982. – 373 с.
5. Методика обучения немецкому языку в средней школе / [под ред. В. А. Бухбиндера]. – К. : Вища школа, 1984. – 201 с.
6. Молчанова Г. Г. Семантика художественного текста (импликативные аспекты коммуникации) / Галина Георгиевна Молчанова – Ташкент : Фан, 1988. – 163 с.
7. А. А. Миролюбов. Общая методика обучения иностранным языкам в средней школе / Миролюбов А. А., Рахманова И. В., Цетлин В. С. – М. : Просвещение, 1967. – 504 с.
8. Основы методики преподавания иностранных языков / [под ред. В. А. Бухбиндера и В. Штрауса]. – К. : Вища школа, 1986. – 335 с.
9. Педанова М. А. Методическая классификация лексики и ее использование при обучении иностранному языку в техническом вузе: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: 13.00.02 „Методика обучения иностранным языкам“. – М., 1970. – 26 с.
10. Рудакова Л. П. Навчання студентів розуміння соціокультурної інформації при читанні англомовної художньої літератури у вищих мовних навчальних закладах: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02 „Теорія та методика навчання: германські мови“ / Л. П. Рудакова.– К., 2004. – 255 с.
11. Смелякова Л. П. Учет сложности и доступности художественного текстового материала как предпосылка реализации его отбора для языкового вуза / Л. П. Смелякова // Иноземні мови. – 1996. – № 1. – С. 25–28.
12. Томахин Г. Д. Лексика с культурным компонентом значения / Г. Д. Томахин // Иностранные языки в школе. – 1980. – № 6. – С. 47–50.
13. Hedge, T. Using Readers in Language Teaching / T. Hedge – L. and Basingstoke: Macmillan Publishers Ltd, 1991. – 152 p.
14. Nunan, D. Designing Tasks for the Communicative Classroom / D. Nunan. – Cambridge: Cambridge University Press, 1989. – 211 p.

Одержано редакцією 11.10.2008

Прийнято до друку 17.11.2008